

BOLALARDA QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Ashurov Abdulla Xolto'rayevich

Surhondaryo viloyati Qumqo'rg'on tumani 25-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O'quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini [talab etgan holda](#), bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'quvchilar, kichik maktab yoshi, qobiliyat, qiziqish, psixodiagnostika.

KIRISH

Qobiliyat - insonning individual salohiyati, imkoniyatlari. Qobiliyatni bilim va ko'nikmalar bilan chalkashtirib yubormang. Zero bilim ta'lim olish va tajribalar bilan qo'lga kiritiladi. Iste'dod (talant) - qobiliyatning yuksak darajasidir. Kishining bilimlarni o'zlashtirishi, nazariy va amaliy masalalarni hal etishi, ijodi, o'z bilimi va malakalarini hayotga tatbiq qila bilishidan uning iste'dodini bilish mumkin. Iste'dod irsiyat orqali o'tadi; tarbiya orqali paydo qilinadi; insondagi tabiiy, tug'ma anatomik-fiziologik layoqat muayyan faoliyatda shakllanadi va rivojlanadi. O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov "Daftar hoshiyasidagi bitiklar" asarida iste'dodni quyidagicha ta'riflaydi: "Haqiqiy iste'dod hech kim ko'ra olmagan narsani ko'ra olishdir"; "No'noq haykaltarosh tirik odamni shohsupagacha chiqarib qo'ysa ham o'likka o'xshaydi. Haqiqiy haykaltarosh o'lik jondan yasagan haykal tirikka o'xshaydi".

Qobiliyatni rivojlantirish talantni vujudga keltiradi. Har bir inson o'ziga xos qobiliyatga ega bo'ladi. Agar o'z tengdoshlaringizni kuzatsangiz, kimgadir rasm chizish qiziq bolsa, kimdir o'z qo'llari bilan narsa yasashni uddasidan chiqishini, kimdir she'r yodlashni yaxshi ko'rishini payqaysiz. Natijada qiziqishlar qobiliyatga, qobiliyat esa talantga aylanadi. Shuning uchun o'z qobiliyatlarini aniqlash va ularni rivojlantirish juda ham muhim.

F.A.Gallning fikricha, odamning hamma qobiliyatlari “aql” va “qobiliyat” sifatlari miya yarim sharlarida o‘zining maxsus qat’iy markazlariga ega, ya’ni busifatlarning taraqqiyot darajasi miya tegishli qismlarining miqdoriga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqdir. Shuning uchun odamning kalla suyagiga bir qarash yoki boshidagi do‘mboqchalarni shunchaki paypaslab ko‘rish orqali go‘yo odamning qobiliyatlarini aniqlasa bo‘ladi. O‘z tadqiqotlarida rus psixologi A. G. Kovalev qobiliyatning tabiati va tashxis qilish yo‘llarini tekshirishga muvaffaq bo‘lgan.

M.G.Davletshin texnikaviy qobiliyat ustida tadqiqot ishlari olib borgan yetakchi mutaxassisdir. U texnikaviy qobiliyat deganda shaxsning individual psixik xususiyatlaridan tuzilgan shunday o‘ziga xos birikmalarni tushunadiki, u shaxsning texnikaviy faolityaga yaroqlilik darajasini va u bilan muvaffaqiyatli ravishda shug‘ullana olishini aniqlaydi. Kichik maktab davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bola maktab o‘quvchilariga qo‘yiladigan [turli talablar bilan tanishadi](#), fan asoslarini o‘rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyorlanadi. Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi.

Shu yoshdagi bola idrokining utkirligi, ravshanligi, sofliqi, [aniqligi](#), o‘zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, xayolining yorkinligi, [xotirasining kuchliligi](#), tafakkurining yakkolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta’limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barkaror bo‘ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o‘qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va shaxs bo‘lib shakllanishidagi o‘rni nixoyatda katta. Bola o‘quv faoliyatida o‘qituvchi rahbarligida inson ongining turli asosiy shakllarining mazmunini egallaydi va insoniy an‘analar asosida harakat qilishni o‘rganadi.

O‘quv faoliyatida bola o‘z irodasini o‘quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O‘quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini [talab etgan holda](#), bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Birinchi bor maktabga kelgan bola o‘z atrofdagilari bilan psixologik jihatdan yanga munosabat tizimiga o‘tadi. U hayotining tubdan o‘zgarganini, unga yangi majburiyatlar, nafaqat, har kuni maktabga borish, balki o‘quv faoliyati talablariga buysunish ham yuklatilganligini xis eta boshlaydi. Oila a’zolarining bola o‘quv [faoliyati](#),

yutuklari bilan qiziqayotganligi, shuningdek, [uni nazorat qilayotgailigi](#), unga qilinayotgan yangi muomala, munosabat uning ijtimoiy mavkei o'zgarganligini to'la xis etishiga, o'ziga nisbatan munosabatining o'zgarishiga asos bo'ladi, Kattalar bolalarni amaliy jihatdan o'z vaqtlarini to'g'ri taksimlash borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shug'ullanishga urgatadilar. Demak, oilada [bola u bilan hisoblashadigan](#), maslaxatlashadigan yangi bir urinni egallaydi. O'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati uning keyingi psixik rivoji va shaxsining shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi.

Biz o'quvchilarni qobiliyatlari va qiziqishlari bilan mutanosiblik masalasini psixologik tadqiq etishda dastlab o'quvchilarning kasb bo'yicha tasavvurlarini tahlil qilishga e'tibor qarattik. Mazkur vazifani amalga oshirishda maqsadida tadqiqot ishlari olib bordik Boshlang'ich sinf o'quvchilarning intellektual qobiliyat turlari bo'yicha tana-kinestetik va ekzistensial yoki ma'naviy qobiliyat yo'nalishda yuqori ko'rsatkich natijalarni egallan bo'lib ushbu yo'nalish bo'yicha o'quvchilarning shaxs sifatida ijobiy xislatlarga ega, ammo unchalik faol emaslar. O'quvchilarni qobiliyatni aniqlash natijalariga asosan kichik maktab yoshi o'quvchilarda musiqiy qobiliyat hamda ko'rish qobiliyat yo'nalishdagi qobiliyatlar yaqqol namoyon bo'lgan.

XULOSA

Natijalar tahliliga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari asosan ularda "odam-odam" va "odam-badiy obraz" tipga mansubligi aniqlangan bo'lsada, ularda tabiiy va aniq fanlarga, xususan, matematikaga nisbatan qiziqishlari sustroq ekanligi ko'rsatilgan. Ta'kidlash lozimki qiziqishlar shaxs tuzilmasining tarkibiy qismlaridan biri ekanligini inobatga olinsa, tahlil natijalar asosan o'quvchilarning qobiliyatlari bilan kasbiy shakllanishi jarayonidagi qiziqishlari orasida o'zaro moslik tarkib topmagan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyati va kasbiy qiziqishlari bilan faoliyat yo'nalishlarining barcha jabhalari o'rtasida manfiy bog'lanish aniqlangan, bu kasb tanlashda o'quvchilarning yo'l qo'yadigan kamchiliklarini bartaraf etishga, kasb tanlash va kasbiy shakllanish jarayonlarini optimallashtirishga yordam beruvchi psixologik omillarni inobatga olish kerakligini anglatadi. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarning qobiliyatlarini diagnostika qilish o'quvchilarga o'z shaxsiy va kasbiy qobiliyatini to'g'ri belgilashlariga, har bir o'quvchining shaxsiyatini adekvat baholash, qobiliyat va

qiziqishlarini aniqlash, ular o'rtasidagi mutanosibliklarga e'tibor qaratish kichik yoshdagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur bilish asosida ularning har biri bilan konstruktiv munosabatlar o'rnatish imkonini beradi hamda ular o'qitish samaradorligini oshirish maqsadida qo'llanilishi mumkin. Pedagoglar o'quvchilar qobiliyati, qiziqishlarini aniqlab, undan o'z darslarida foydalanishi kerak ekanlik xulosasini beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Davaetshin M.G., To'ychieva S.M. Umumiy psixologiya, Toshkent 2002.
2. M.G. Davaetshin, Sh.Do'stmuhamedova, M.Mavlanov, S.To'ychieva. «Yosh va pedagogik psixologiya» o'quv metodik qo'llanma Toshkent 2004 yil 12. Graficheskie metodo`v psixologicheskoy diagnostike. E.S. Romanova., O.F. Potyomkina-M., 2012.
3. Davletshin. M. Psixologiyadan asosiy tushunchalar. –T., 2017.
4. Mamedov K “Maktabgacha yoshidagi bolalar va o'quvchilarning aqliy rivojlanish xususiyatlariya” Toshkent. 2004 -yil.
5. Дилмуродова З. Развитие способностей детей младшего школьного возраста //Актуальные проблемы обучения социально-гуманитарных наук в медицинском образовании. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 487-493.
6. Dilmurodova, Z. D. (2023). Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlari va ularning qobiliyat darajalari aniqlash. Научные исследования и общественные проблемы, 1(1), 33-37.
7. Ходжамкулов, У. Н., Мадгапилова, НТ (2020). Необходимость и условия формирования кластера педагогического образования (на примере системы образования Узбекистана). Европейский журнал исследований и рефлексии в образовательных науках, (8).
8. Internet materiallari